

Şeyda Kirbaş¹

Mukaddime

Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2023, ISBN 9789759959111

Bu inceleme yazısında Mukaddime eserinin 2023 yılında Dergâh Yayıncılık tarafından yayınlanan Süleyman Uludağ çevirisi kullanılmıştır. Kitap tarih ve sosyoloji gibi birçok alanın genel meselelerine ansiklopedik ayrıntıya girmesiyle geçmişten günümüze denk bilinen en kapsamlı çalışmadır.

İbn-i Haldun,1332 yılında Tunus'ta doğmuştur. Eğitimini ise Kuzey Afrika ve Endülüs'te tamamlamıştır. Ayrıca birçok farklı siyasi görevleri üstlenmiş bu tecrübelerine eserlerinde de yer vermiştir. 14. yüzyılda yaşamış olup sosyal ve siyasal bilimlere önemli katkılarda bulunan büyük bir düşündürüdür. Mukaddime eserini esas olarak Kitabül-iber isimli kitabının giriş kısmı olarak yazmıştır.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, seydakirbas990@gmail.com

İbn-i Haldun'un kendi tabiri ile kitap 'Yerleşik ve göçebe Araplar ile Berberilerin tarihlerini kapsadığı, onlarla çağdaş olan büyük devletlere işaret ettiği, ders ve ibret alınacak halleri zikrettiği, başlangıçtaki ve sondaki gelişmelere değindiği için onu şu şekilde isimlendirdim; Kitabül-iber ve Divanu'l mübtede-i vel- Haber Fi eyyami'l Arap vel Acem vel Berber ve Men Asarahum min Züvey's-Sultan-ül Ekber. (Araplar, Acemler, Berberiler ve onlarla çağdaş olan büyük devlet sahibi halklar hakkında ibretler başlangıç ve haber kitabı). Mukaddime isimli eseri deneyim ve gözlemlerine dayanarak bilimsel bir şekilde yazmaktadır.

Kitap geçmişten günümüze toplumların yeryüzünde yaşadıkları iniş ve çıkışlarını ele almaktadır. Özellikle toplumsal yapıyı ve devletlerin iniş-çıkışlarını gözlemlemeyip çözümlenmeye çalışmaktadır. Eser tarih, ekonomi, toplum, siyaset, eğitim, şehirleşme ve sanat gibi birçok disiplini ele almaktadır. Sistemli ve planlı bir şekilde yazılan eser, çeşitli toplum bilimleri tarafından kaynak olarak kullanılmaktadır. İbn-i Haldun özellikle tarih, sosyoloji, felsefe ve ekonomi gibi beşeri bilimlerin kurucusu olarak da görülmektedir. Kitabı yazmasının en önemli sebebi tarihsel olayların aktarımında yapılan hataları düzeltmektir. Bu nedenle siyasi tecrübelerini de kullanarak, devlet kaynaklarını ve tarihi kitapları inceleyerek dönemin tarihsel bilgi aktarımındaki eksiklikleri ve hataları en aza indirmeye çalışmakta ve eleştirel bir üslupla ele almaktadır.

Mukaddime eseri altı bölümden oluşmaktadır.

1. Genelde Beşerî Umrân; umumi beşerî hatlar, bu hatların sınıflandırması ve yeryüzünü de kapladığı yerlerin miktarları hakkındadır. Bu bölümü de kendi içerisinde altı ayrı mukaddime şeklinde yazmaktadır.
  - Birinci mukaddime giriş niteliğini taşımaktadır.
  - İkinci mukaddime; yer yüzünün umrân bulunan kısımları ve dünyadaki başlıca ormanlara, denizlere, nehirlere ve iklimlere işaret etmektedir.
  - Üçüncü mukaddime; mutedil (ılıman) olan ve olmayan iklimler, havanın insanların renklerine ve daha başka birçok hallerine olan etkisi ile ilgilidir.
  - Dördüncü mukaddime; havanın ve iklimin insan ahlakına etkisini konu almaktadır.
  - Beşinci mukaddime; bolluk ve kıtlık sonucunda umrânda görülen farklılık ve bunun insanların beden ve ahlakı üzerinde meydana getirdiği tesirleri yorumlamaktadır.
  - Altıncı mukaddime; fıtrattan veya riyazet (nefsi kontrol) ile gaybı idrak eden insanların nevileri (kâhin, filozof, büyücü, astrolog, müneccim vs.) hakkındaki değerlendirmeleri bulunmaktadır.
2. Bedevi Umrân; kabileler ve vahşi grupları ele almaktadır. Konar göçer yaşayan toplumları incelemektedir.

3. Mülk, Hilafet ve Devlet Teşkilatı; devlet, makam ve hanedanlıklar gibi finansal ve siyasal bilgiler yer almaktadır.
4. Hadarî Umrân (şehirlerin umrânı); kır-kent ayrımı ve şehirleşmeye dair hususları içermektedir. Önceki bölümleri daha detaylı bir biçimde ele alarak devletlerin ve toplumların şehirleşme sürecindeki değişimini döngüsellik kuramı ile açıklamaktadır.
5. Sanatlar, Meslekler ve Geçim Yolları (iktisat bilimi); geçim, kazanç ve sanatlar biçimindeki çeşitlerine ve bütün hususlara arız olan hallere dair başlığı altındaki bu bölümde ise ekonomiyi çok yönlü olarak ele almaktadır.
6. İlimler ve çeşitleri öğretim ve usulleri; eserin son kısmında eğitim bilimlerini geniş bir çerçevede yorumlamaktadır.

Mukaddime eseri gözlem ve deneyime dayalı bir metodoloji ile ele alınması, sosyal bilimlerin başlangıcı olarak kabul edilmesine sebep olmaktadır. Güçlü kaynakçaya sahip olması ve analitik bir şekilde yazılması onu günümüze kadar taşımakta ve bir ansiklopedi gibi kabul edilmesini sağlamaktadır. Günümüzde okurlarına geçmişte var olmuş devlet ve toplum yapısına yönelik derinlemesine bilgi edinmesini sağlamaktadır.

Sosyoloji alanında önemli bir yere sahip olan eser literatüre kazandırılmış kavramlarıyla özgünlüğünü arttırmaktadır. Özellikle asabiye teorisi yani sosyal dayanışma kavramını geliştirmiş, bu kavramların toplumsal bağları nasıl etkilediğini ayrıca toplumun kuruluş ve yükselişindeki önemli rolünü de açıklamaktadır. İbn Haldun, asabiyetin zayıf olması halinde toplumsal çöküşün olduğunu söylemektedir. Tarihsel anlatımında sadece olayları anlatmakla kalmayıp neden sonuç ilişkilerini analiz edilmesi gerektiğini ve olayların ardında yatan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik nedenlerin incelenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Anlatımını tarihi örnekler ve dini değerlerle güçlendirmektedir.

Dini içerikli kısımlara eleştirel bir bakış açısıyla bakıldığında eserin ve özellikle tarihsel olayların, kaynaklarının güvenilirliğine dikkat edilmesinin gerektiği üzerinde durmakta ve tarihin tek bir olay ile bağlantılı olmadığını sosyoloji, ekonomi, politika, uzay bilimleri gibi birçok farklı bilimlerle de ilişkili olduğunu savunarak bütüncül bir şekilde ele alması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca devlet ve toplumu tek bir pencereden değil, kurumların birbiri ile ilişkisini inceleyerek yapısal işlevselci perspektiften çok yönlü olarak bakmaktadır. Mukaddime'nin bu güçlü yönleri, eseri baş yapıt yapmaktadır. Sosyal bilimlerin gelişimine önemli katkılarda bulunmakta ve sosyolojik analizlerin vazgeçilmez kaynaklarından biri olmaktadır. Toplumsal yapı, devletlerin doğuşu ve çöküşü konularında da rehber niteliğindedir. Özellikle umrân ve asabiye ilişkisi ile toplum yapısının oluşumunu ve gelişimini analiz etmektedir. Bu kavramlar toplumun yapısını anlamak için sosyal bilimlerde en çok kullanılan temel kavramlardan biridir.

Mukaddime eserinin bazı eleştirilebilecek yönleri de mevcuttur. İbn-i Haldun'un Arap ve İslam dünyası merkezli bakış açısı ve içerisinde yaşadığı dönemin etkisi altında olması bazı noktalarda etnosantrizme yol açabilmektedir. İbni Haldun'un

döngüsellik teorisi birçok toplum için geçerli olsa da bütün toplumları dahil etmesi doğru değildir. Sosyal yapıdaki değişimde belirli bir sabitlik yani statik yapı anlayışı ile toplumların sınırlı gelişime sahip olduğunu ele almaktadır fakat modern sosyoloji ise toplumsal değişimlerin daha dinamik ve karmaşık olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bedevi ve hadarî toplumlara yönelik finansal ve ahlaki değerler açısından yorumları oldukça açık ve nettir. Göçebe (bedevi) hayatının daha güçlü, hareketli ve ahlaki değerlere sahip çıkan toplumlar olduğundan bahsederken, hadarî (yerleşik) toplumların yaşam şartları yükseldikçe ahlakın, toplumsal değerlerin paralel olarak yitip gideceğinden bahsetmektedir.

Yöntem hususunda ise kişisel gözlemlere fazlaca yer vermesi, bilimsel nesnellikten uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bütün bu eleştiriler Mukaddime'nin sosyal bilimler alanında önemini azaltmamakla birlikte eleştirel bir bakış açısıyla okumamız gerektiğini göstermektedir. Mukaddime eseri okuyucuyu çok yönlü düşünmeye teşvik etmektedir. Eleştirel düşünme becerilerini artırarak tarihle sosyolojinin nasıl ilişkili olduğunu, toplumsal olayların tarihsel bağlamda nasıl çözümleneceğini anlatmaktadır. Farklı kültürleri ve medeniyetleri daha iyi analiz edebilmeyi ve farkındalığı artırmaktadır. Eser, okuyucuya tarihi olaylara tarafsız ve dikkatli bakılmasını tavsiye etmektedir ve entelektüel deneyim imkânı sunmakla birlikte beşerî bilimler alanda daha bilinçli ve eleştirel okuyucular olmalarına katkı sağlamaktadır.